

ŽMOGAUS TEISIŲ
STEBĖJIMO INSTITUTAS
HUMAN RIGHTS
MONITORING INSTITUTE

SUĖMIMAS: POLICIJOS, PROKURORŲ IR IKITEISMINIO TYRIMO TEISĖJŲ POŽIŪRIS

TYRIMAS

Vilnius, 2013

Tyrimą atliko:

Dr. Aušra Širvinskienė

Redagavo ir apibendrino:

Karolis Liutkevičius, Natalija Bitiukova

Dizainas:

Kontis Šatūnas (www.imago.lt)

Dėkojame tyrimo apklausose dalyvavusiems policijos pareigūnams, prokurorams ir teisėjams.

Tyrimą finansavo:

Hungarian Helsinki Committee

APIE ŽMOGAUS TEISIŲ STEBĖJIMO INSTITUTĄ

Žmogaus teisių stebėjimo institutas (ŽTSI) buvo įkurtas 2003 metais, siekiant prisidėti prie atviros demokratinės visuomenės kūrimo Lietuvoje, įtvirtinant žmogaus teises ir laisves.

Strateginiai ŽTSI tikslai – ugdyti Lietuvos visuomenės gebėjimus vertinti ir veikti valstybinę žmogaus teisių politiką bei praktiką; skatinti žmones naudotis turimomis teisėmis ir padėti šias teises apginti pažeidimų atveju; vystyti žmogaus teisėms pagarbią kultūrą Lietuvoje, keliant į viešumą žmogaus teisių pažeidimus, jų priežastis ir pasekmes, bei skatinant viešas diskusijas ir dialogą tarp visuomenės narių ir valstybės institucijų; raginti valstybės institucijas ir pareigūnus tobulinti teisės aktus, vykdomas programas bei teikiamas viešąsias paslaugas, stiprinant žmogaus orumo bei žmogaus teisių apsaugą bei užtikrinant valdžios institucijų atskaitomybę visuomenei.

ŽTSI vykdo kasdienę valstybės institucijų veiklos stebėseną, dalyvauja teisėkūros procese, inicijuoja strategines bylas teismuose, atlieka tyrimus, ruošia išvadas ir rekomendacijas, teikia alternatyvias ataskaitas tarptautinėms žmogaus teisių priežiūros institucijoms, viešai reaguoja į žmogaus teisių pažeidimus, rengia mokymus bei vykdo šviečiamąją veiklą.

ŽTSI yra prie ES Pagrindinių teisių agentūros veikiančios Pagrindinių teisių platformos narys; daugiau nei 500 Europos NVO vienijančio prieš rasizmą kovojančio tinklo UNITED narys; europinio vaikų ir jaunimo gyvenimo kokybės pagerinimo siekiančio tinklo EUROCHILD narys; procesinių teisių ir aukų teisių užtikrinimo siekiančio JUSTICIA tinklo narys; Europoje, Eurazijoje bei JAV žmogaus teisių užtikrinimo siekiančios Pilietinio Solidarumo Platformos narys.

ŽTSI aktyviai domisi asmenų laisvės suvaržymu, kardomųjų priemonių taikymu ikiteisminio tyrimo metu. 2012 m. buvo pristatyta [sulaikymo ir suėmimo reglamentavimo ir taikymo Lietuvoje studija](#). Tais pačiais metais buvo atliktas sulaikymo ir suėmimo taikymo Lietuvoje praktikos tyrimas, kurio duomenys buvo panaudoti [studijoje apie suėmimą Centrinėje ir Rytų Europoje bei buvusiose SSRS valstybėse](#).

SANTRAUKA

Sulaikymas ir suėmimas yra bene labiausiai žmogaus teises varžančios procesinės prievartos priemonės, kurios gali būti pritaikytos asmeniui ikiteisminio tyrimo metu. Per pastaruosius penkerius metus Lietuvoje suėmimas buvo skirtas daugiau nei dešimt kartų dažniau nei jam artimiausios švelnesnės priemonės, namų areštas ir užstatas.

Šiuo tyrimu yra siekiama atskleisti, kodėl teisėsaugos institucijos itin dažnai kreipiasi į teismus dėl labiausiai asmens teises varžančios kardamosios priemonės – suėmimo – skyrimo, o teismai taip noriai šią skiria, kai tuo tarpu švelnesnės suėmimo alternatyvos pasirenkamos daug rečiau.

Tyrimas atliktas taikant kokybinio tyrimo metodologiją, pusiau struktūrizuotų interviu metu apklausiant policijos pareigūnus, prokurorus ir ikiteisminio tyrimo teisėjus. Tyrimo dalyviai buvo klausinėjami apie sulaikymo ir suėmimo taikymo praktikos vertinimą, priežastis lemiančias per dažną ir netinkamą šių priemonių taikymą, švelnesnių kardomųjų priemonių kaip alternatyvų suėmimui taikymo vertinimą bei laisvės suvaržymo ikiteisminio tyrimo metu pasekmių suvokimą. Taip pat buvo dalinamasi gerosios praktikos pavyzdžiais ir siūlymais, kaip spręsti šiuo metu egzistuojančias problemas.

Tyrimas patvirtino egzistuojant esminių sisteminių problemų, susijusių su laisvę varžančių priemonių skyrimu. Bene rimčiausia iš jų – sąmoningas piktnaudžiavimas suėmimu. Didelė dalis tyrime dalyvavusių specialistų patvirtino, kad suėmimo kartais prašoma ir šis skiriamas suvokiant, kad realiai tai nėra būtina. Kartais griežčiausia kardomoji priemonė pasitelkiama BPK nenumatytiems tikslams pasiekti.

Itin didelę įtaką specialistų sprendimams kreipiantis dėl suėmimo ir jį skiriant daro visuomenės ir žiniasklaidos reakcija. Spauda situacijas, kai atsisakoma skirti suėmimą, yra linkusi skandalizuoti, o specialistus susijusius su atitinkama vertinti neigiamai. Todėl, vengdami galimos reakcijos praktikai kai kuriais atvejais renkasi „saugų“ variantą ir skiria suėmimą, kadangi nepagrįsto suėmimo skyrimo atvejai visuomenės dėmesio susilaukia retai.

Kaip lemiančios per dažną suėmimo skyrimą buvo nurodytos ir kitos priežastys: praktikai mano, kad švelnesnės nei suėmimas priemonės sunkesnių nusikaltimų atvejais Lietuvoje nėra tinkamos dėl atitinkamos ikiteisminio tyrimo ir jo dalyvių kultūros stokos. Taip pat nurodoma, kad sunkumų kelia ir tai, jog švelnesnės kardomosios priemonės, kitaip nei suėmimas, nėra taip tiksliai ir plačiai reglamentuotos BPK.

Tyrimas atskleidė ir gerosios praktikos pavyzdžių, rodančių, kad galima tirti ir pavojingus nusikaltimus bei užtikrinti, jog asmuo dalyvautų baudžiamajame procese, netaikant suėmimo, nors, formaliai vertinant, suėmimą ir būtų galima skirti. Atsižvelgiant į tyrimo atskleistas problemas, siūlytina rengti specialus praktikų mokymus ir kelti jų kvalifikaciją, papildomai supažindinant su suėmimo ir kitų kardomųjų priemonių paskirtimi ir taikymo tinkamais pagrindais, bei žmogaus teisių apsaugos baudžiamajame procese svarba. Mokymų poreikį patvirtino patys tyrime dalyvavę asmenys.

TURINYS

Apie Žmogaus teisių stebėjimo institutą.....	3
SANTRAUKA.....	4
TURINYS.....	6
IŽANGA.....	7
SUĖMIMO SKYRIMO PAGRĮSTUMAS:	
SUĖMIMO SKYRIMO PAGRINDAI IR ARGUMENTACIJA.....	9
Suėmimo skyrimo pagrindai ir jų taikymo praktika.....	9
Įtariamasis bėgs ar slėpsis.....	10
Įtariamasis trukdys procesui.....	12
Įtariamasis darys naujus nusikaltimus.....	13
Suėmimo pagrindimas bylos dokumentuose.....	15
Suėmimas pakankamai pagrindžiamas.....	16
Suėmimas nėra pakankamai pagrindžiamas.....	17
SUĖMIMO SKYRIMO DAŽNUMAS:	
PERTEKLINĮ SUĖMIMO SKYRIMĄ LEMIANČIOS PRIEŽASTYS.....	22
Teisinio reglamentavimo problematika.....	23
Suėmimas kaip „patogi“ poveikio priemonė.....	24
Visuomenės nuostatos ir išorinis spaudimas.....	27
Sankcijų grėsmė.....	27
Žiniasklaidos įtaka.....	28
Visuomenės požiūris į baudžiamąjį procesą.....	31
SUĖMIMAS KAIP KRAŠTUTINĖ PRIEMONĖ:	
ALTERNATYVIŲ KARDOMŪJŲ PRIEMONIŲ SKYRIMO IŠŠŪKIAI.....	33
Suėmimo kaip griežčiausios kardomosios priemonės vertinimas.....	33
Švelnesnių kardomųjų priemonių skyrimo iššūkiai.....	36
Teisinio reglamentavimo problematika.....	36
Alternatyvių kardomųjų priemonių efektyvumas.....	37
Darbo organizavimo problemos.....	40
IŠVADOS.....	42

IŽANGA

Pastaraisiais metais plačiai nuskambėjusios istorijos išskėlė į viešumą įsisenėjusią žmogaus teisių problemą Lietuvoje – teisėsaugos pareigūnų piktnaudžiavimą ikiteisminiu sulaikymu ir suėmimu. Sulaikymas ir suėmimas yra bene labiausiai žmogaus teises varžančios procesinės prievartos priemonės, kurios gali būti pritaikytos asmeniui ikiteisminio tyrimo metu. Šios priemonės maksimaliai apriboja asmens laisvę, prisideda prie stigmatizacijos ir socialinės atskirties didinimo, sudaro prielaidas prarasti darbą bei dėl blogų laikymo sąlygų – patirti fizinę ir psichologinę žalą. Nepagrįstas arba nepagrįstos trukmės sulaikymas ar suėmimas gali pažeisti nekaltumo prezumpciją.

Sulaikymas yra trumpalaikis, iki 48 valandų trunkantis asmens laisvės apribojimas, kurį savo nuožiūra gali skirti ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir prokurorai. **Suėmimas** – tai ilgalaikis asmens laisvės suvaržymas, galintis trukti iki pusantrų metų, o pabaigus ikiteisminį tyrimą ir bylą pradėjus nagrinėti teisme – ir ilgiau. Šiai priemonei skirti taikomi daug griežtesni reikalavimai, turi būti konkretūs jos taikymo pagrindai bei egzistuoti privalomos jai skirti sąlygos. Prašymą dėl suėmimo skyrimo ikiteisminio tyrimo metu teikia prokuroras, o sprendimą priima teismas, konkrečiai – ikiteisminio tyrimo teisėjas. Tačiau savo poveikiu šios priemonės yra panašios – abiem atvejais maksimaliai suvaržoma asmens laisvė, jį patalpinant į įkalinimui prilygstančias sąlygas policijos areštinėje ar tardymo izoliatoriuje. Taip pat paprastai prieš skiriant suėmimą asmuo yra sulaikomas.

Nepaisant to, jog suėmimas yra griežčiausia kardomoji priemonė, kuri turėtų būti taikoma tik išimtiniais atvejais, kai jai keliamų tikslų negali pasiekti švelnesnės priemonės, statistiniai duomenys rodo, jog Lietuvoje susiklostė priešinga praktika. Per pastaruosius penkerius metus (2008-2012 m.) suėmimas buvo skirtas daugiau nei dešimt kartų dažniau nei jam artimiausios švelnesnės priemonės, namų areštas ir užstatas, jas skaičiuojant kartu: suėmimas

buvo skiriamas vidutiniškai 1821 kartus per metus, tuo tarpu namų areštas skirtas vidutiniškai 56 kartus, o užstatas – 117 kartų per metus.¹

Šiuo tyrimu yra siekiama atsakyti į klausimą, *kodėl teisėsaugos institucijos yra linkusios kreiptis į teismus su prašymais dėl labiausiai žmogaus teises ribojančių procesinės prievartos priemonių, o teismai taip noriai jas taiko?*

Tyrimo metu yra analizuojamas ikiteisminio tyrimo institucijų specialistų – policijos pareigūnų ir prokurorų – bei ikiteisminio tyrimo teisėjų požiūris į sulaikymo ir suėmimo taikymą ikiteisminio tyrimo metu bei su tuo susijusias problemas. Tyrimu siekiame atskleisti bendrą šių priemonių taikymo praktikos vertinimą, priežastis lemiančias per dažną ir netinkamą šių priemonių taikymą, švelnesnių kardomųjų priemonių kaip alternatyvų suėmimui taikymo vertinimą bei laisvės suvaržymo ikiteisminio tyrimo metu pasekmių suvokimą.

Tyrimas buvo atliekamas taikant kokybinio tyrimo metodologiją, specialistus apklausiant pusiau struktūrizuotu interviu metu. Tyrimo dalyvavo septyniolika ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokurorų ir teisėjų. Kadangi tyrimas remiasi kokybine tyrimo metodologija, tiriamųjų atrankos imtis iš anksto nebuvo nustatyta. Interviu kiekis buvo susietas su duomenų pasikartojimo dažnumu („teoriniu prisotinimu“). Tyrimo dalyviai buvo atrinkti taip, kad būtų užtikrinta įvairovė – pasirinktos geografiškai skirtingos apklaustųjų darbo vietos. Dalyviams taip pat buvo garantuotas anonimiškumas, jų asmens duomenys nebuvo atskleisti Žmogaus teisių stebėjimo institutui, ir yra žinomi tik su dalyviais bendravusiai tyrėjai.

¹ Apskaičiuota pagal Informatikos ir ryšių departamento prie VRM pateikiamus duomenis.
http://www.ird.lt/infusions/report_manager/report_manager.php, prisijungta 2013-11-19.

SUĖMIMO SKYRIMO PAGRĪSTUMAS: SUĖMIMO SKYRIMO PAGRINDAI IR ARGUMENTACIJA

SUĖMIMO SKYRIMO PAGRINDAI IR JŲ TAIKymo PRAKTIKA

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (BPK) numato, kad suėmimas ir kitos kardamosios priemonės, yra skiriamos, visų pirma, siekiant užtikrinti įtariamojo dalyvavimą baudžiamajame procese.² Siekiant tų pačių tikslų gali būti skiriamas ir laikinas sulaikymas.³ BPK numato tris suėmimo skyrimo pagrindus:

- pagrįstas manymas, kad įtariamasis bėgs ar slėpsis;
- pagrįstas manymas, kad įtariamasis trukdys procesui;
- pagrįstas manymas, kad įtariamasis darys naujus nusikaltimus.⁴

Tyrimo dalyviai savo praktikoje dažniausiai remiasi pirmuoju ir trečiuoju pagrindais: egzistuoja pagrįstas manymas, kad įtariamasis bėgs ar slėpsis ir/arba darys naujus nusikaltimus. Antrasis pagrindas – įtariamasis trukdys procesui – buvo nurodytas kaip taikomas palyginti retai.

² BPK 119 str.

³ BPK 140 str.

⁴ BPK 122 str. 1 d.

Įtariamasis bėgs ar slėpsis

Apklaustieji nurodė, kad vertindami pagrindą „įtariamasis bėgs ar slėpsis“ dažniausiai atsižvelgia į šiuos aspektus: asmens socialiniai ryšiai; jo socialinis statusas; nepakankama informacija apie asmenį; galimai padaryto nusikaltimo sunkumas.

Šis sąrašas yra panašus į aplinkybes, kurios turėtų būti vertinamos vadovaujantis BPK: „[k]ai pagrįstai manoma, kad įtariamasis bėgs (slėpsis) nuo ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro ar teismo, suėmimas gali būti paskirtas atsižvelgiant į įtariamojo šeiminę padėtį, nuolatinę gyvenamąją vietą, darbo santykius, sveikatos būklę, ankstesnę teistumą, ryšius užsienyje ir kitas aplinkybes.“⁵

Apklaustieji prokurorai ir teisėjai paaiškino, kad prieš prašydami ar skirdami suėmimą vertina įtariamojo asmens socialinius ryšius. Šiuo atveju, dažniausiai yra atsižvelgiama į tai, ar asmuo turi šeimą (su kuo gyvena), ar turi išlaikytinių. Jei asmuo gyvena vienas, jo ekonominės galimybės yra ribotos, tai savaime laikoma svaria prielaida, kad asmuo gali bėgti ir slėptis.

„<...> rašo: „bedarbis“, visi žinom, kiek Lietuvoj bedarbių, tiesa? Neturi jokių pragyvenimo šaltinių, neturi ir tos pastovios vietos, nes gyvena, žinot, tai pas vieną merginą, tai pas kitą, tai pas mamą grįžta, kai susipyksta, nu tai tos visos aplinkybės kažkaip sudaro, motyvų duoda labai daug prokurorui, dėl to prašys suėmimo.“

- Teisėjas

„<...> nedarba, pajamų neturi, tai todėl jis gali ir bėgti, ir slėptis kur nori gyventi, žinot. Jis nesusaistytas socialiniais ryšiais. Ir aišku, bijodami pareigūnai to, kad jisai bėgs, slėpsis, jo neras ir tyrimai tęsis, tai prašo griežčiausio.“

- Teisėjas

⁵ BPK 122 str, 2 d.

Dar viena apklaustųjų nurodyta suėmimo skyrimo sąlyga – **per mažai informacijos apie tam tikras aplinkybes**. Pavyzdžiui, deklaruotos ar registruotos gyvenamos vietos nebuvimas arba atvejai, kai nėra registruotos santuokos, bet asmuo nurodo, kad gyvena su kitu asmeniu ir augina bendrą vaiką, dažniausiai laikomi nepatikima informacija. Tokiu atveju įprasta praktika yra tiesiog „nerizikuoti“ ir pasirinkti suėmimą, atmetus švelnesnių kardomųjų priemonių galimybę.

„<...> nustačius pavyzdžiui, kad asmuo neturi nuolatinės gyvenamos vietos, bet jis pats teigia, kad jisai gyvena su drauge, turi sugyvenę bendrą vaiką, tai tokių, taip greitai sulaikymo metu per tas 48val., tokių aplinkybių nei patvirtinsi, nei paneigsi. Turi arba tikėt asmeniu, arba netikėt, ar tai atsiras prielaida jam kažkur slėptis, ar neatsiras?“

- Teisėjas

„Jei asmens situacija yra neaiški. Neaišku ar tikrai jis kažkur gyvena, kas ten per šeima ir pan., tai aišku, nerizikuojama, dažniausiai.“

- Teisėjas

Viena iš dažniausiai tyrime pabrėžtų suėmimo skyrimo sąlygų yra „galimai padaryto nusikaltimo sunkumas“. **Nusikaltimo sunkumas** yra tiesiogiai siejamas su įtariamojo ketinimu bėgti ar slėptis nuo ikiteisminio tyrimo pareigūnų.

„Taip pat į jo, kuris įtariamą nusikalstamos veikos padarymu, nusikalstamos veikos sunkumą ir panašiai <...>“

- Ikiteisminio tyrimo pareigūnas

„<...> slėpsis nuo ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro ar teismo, pas jį yra įtariamasis padaręs sunkų nusikaltimą, nu, plėšimas tikrai yra smurtinis nusikaltimas. Padarytas išūliai, sakykim, tokiais veiksmais, nu, prokuroras svarsto, kad jį reikėtų suimt ir panašiai.“

- Teisėjas

Iš apklaustųjų nurodytų aplinkybių matyti, kad suėmimas skiriamas pirmiausia atsižvelgiant į asmens „nepalankią“ padėtį visuomenėje, jo žemesnį socialinį statusą. Asmeniui, turinčiam žemesnį socialinį statusą, iš anksto klijuojama „nepatikimo“ etiketė, kuris visais įmanomais būdais sieks nedalyvauti nusikaltimo atskleidimo procese.

Įtariamasis trukdys procesui

Apklaustieji nurodė, kad rečiausiai savo praktikoje naudojasi galimo trukdymo procesui pagrindu. Pripažįstama, kad šis pagrindas būna mažiausiai motyvuotas: dažniausiai pasitenkinama bendrai nurodant, kad asmuo gali susisiekti su liudytojais, slėpti reikalingus tyrimui dokumentus. Apklaustieji sutinka, kad šio suėmimo pagrindo aplinkybės dažniausiai būna tik formaliai įrašomos.

„Šitas - pats rečiausias pagrindas, tai dažniausiai jisai būna ir formaliai įrašomas. Trukdys procesui, kadangi ikiteisminis tyrimas pradinėje stadijoje. Am, nenustatyti visi įtariamieji, neapklausti liudytojai ir taip toliau ir panašiai, nesurasti daiktai, reikalingi tyrimui, dokumentai. Na, tai tokį nurodo pagrindą, bet jo niekaip nemotyvuoja. Labai retai kada jisai būna motyvuotas“

- Prokuroras

Taip pat, kaip galimas suėmimo motyvas, nurodoma ir tai, kad **asmuo gali bandyti susisiekti su asmenimis, kurie gali turėti įtakos nusikaltimo atskleidimui.**

„<...> dėl trukdymo procesui yra pats rečiausias ir, ir rečiausiai pasitaiko, kad juo būtent remiantis tuo pagrindu būtų suimamas asmuo. Nu gal kažkam kažką gali pasakyti, jei susisiektų, bet tai... nu, sunku čia būtų tokius. Retai pasitaiko, bent jau mano praktikoje“

- Teisėjas

Taigi šis pagrindas praktikoje sutinkamas rečiausiai, o jei taikomas, tai suėmimas skiriamas tik formaliai įrašius tam tikras sąlygas, tokias kaip „bandys susiekti su kitais asmenimis“. Tai vertintina, kaip netinkama praktika, kadangi įtariamųjų laisvė suvaržoma vien formaliais pagrindais, neatsižvelgiant į individualias bylos aplinkybes.

Įtariamasis darys naujus nusikaltimus

Apklaustieji kalbėdami apie pagrindą „darys naujus nusikaltimus“ išskyrė šias savo praktikoje vertinamas aplinkybes: asmuo yra anksčiau daręs tokias pačias nusikalstamas veiklas bei nusikalstama veikla yra asmens pragyvenimo šaltinis.

Neišnykęs asmens teistumas buvo nurodytas kaip pakankama sąlyga teigti, kad asmuo darys naujus nusikaltimus. Tyrime dalyvavę teisėjai nurodė, kad jie patys tikrina per duomenų bazes (pvz. LITEKO) ar asmuo yra teistas, ar anksčiau darė nusikalstamas veiklas. Teisėjai išsakė priekaištą prokurorams, kurie ne visada pateikia tikslią informaciją.

„Na, ir darys naujas nusikalstamas veikas, kadangi žmogus dažniausiai jau būna teistas tokią veiklą vykdydamas. Na, ir tas teistumas jau leidžia manyti, kad jis ir toliau darys tas veiklas, kurias darė ir už kurias jau buvo teistas.“

- Prokuroras

„<...> aš, pavyzdžiui, tikrinu per LITEKO, ar asmuo yra teistas, ar jisai daro kažkokiais tai nusikalstamas veikas, t.y., ar anksčiau darė nusikalstamas veikas. Prokurorai ne visą laiką tiksliai informaciją pateikia.“

- Teisėjas

Pateikdami pavyzdžius apie tai, kokie įtariamieji dažniausiai daro pakartotines nusikalstamas veikas, apklaustieji įvardino psichoaktyvių medžiagų vartotojus.

„<...> dažniausia tai būna va tie žmonės, kurie turi problemų su kvaišalais. Tai jis juk aišku, kad probleminis, ir dažniausiai tai parodo, kad jis nemes vartoti ir vėl darys tą patį, kad galėtų toliau, na, toliau tą patį vartoti.“

- Teisėjas

Tyrimo duomenys leidžia daryti prielaidą, kad skiriant suėmimą yra stigmatizuojami priklausomybe sergantys asmenys. Vien priklausomybės ligos faktas yra laikomas pakankama priežastimi teigti, kad asmuo toliau darys nusikalstamas veiklas. Nei vienas apklaustasis nesvarstė galimą alternatyvią praktiką, įpareigojant asmenį kreiptis pagalbos dėl priklausomybės ligų gydymo, netaikant suėmimo.

Kitas suėmimo motyvas, sprendžiant, jog asmuo darys naujus nusikaltimus, yra **manymas, jog nusikalstamos veikos yra asmens pragyvenimo šaltinis**. Dalyvavusieji tyrime mano, kad tai rimta priežastis teigti, jog asmuo, neturėdamas kitų pragyvenimo šaltinių, gali tęsti neteisėtą veiklą.

„Dažniausiai juk jie būna bedarbiai, gaunantys pajamas iš tų neteisėtų veiklų, tokių kaip platinimo. Tokiais atvejais mes ir taikome...“

- Prokuroras

GEROJI PRAKTIKA

Net ir sunkiausių nusikaltimų atvejais suėmimas nėra būtina priemonė. Visais atvejais turi būti atsižvelgiama į individualią situaciją ir vertinama paties įtariamojo asmenybė, vertinamos konkrečiai su juo susijusios rizikos.

„Po tų dviejų su puse mėnesių paaiškėjo, kad tai yra nužudymas, o tas žmogus, kuris ten buvo pats pagrindinis įtariamasis ir jis toliau kaip po to įvykio kaip gyveno savo tam kaime, taip ir toliau gyvena. Po dviejų su puse mėnesio, kada jau paaiškėjo, kad tai yra nužudymas, atvažiuoja policija į tą kaimą, pasiima tą žmogelį, atsiveža, sulaiko 140 straipsnio tvarka, jį apklausia, padaro patikrinimą vietoje ir paleidžia. Be jokios kardamosios priemonės, netgi pabrėžiu be jokios, netgi be rašytinio pasižadėjimo išvykti. Dar po poros mėnesių prokuroras atsibunda, kada jau reikia atiduoti bylą teismui, kad tam žmogui jokia kardomoji priemonė nepaskirta. Tada jam paskiria rašytinį pasižadėjimą neišvykti. O tas žmogus kaip jis buvo tam kaime, taip ir sėdi, visa laiką laukia to teismo.“

- Teisėjas

SUĖMIMO PAGRINDIMAS BYLOS DOKUMENTUOSE

Apklaustųjų nuomonė apie sulaikymo ir suėmimo taikymo pagrindimą taip pat išsiskyrė. Vieni manė, kad suvaržant asmens laisvę šie pagrindai yra išdėstomi pakankamai. Kiti tyrimo dalyviai pripažino, jog trūksta atsakingesnio požiūrio ir tikslesnio pagrindimo bei įsigilinimo į konkretaus atvejo aplinkybes.

Suėmimas pakankamai pagrindžiamas

Dalis apklausoje dalyvavusių specialistų teigė, kad praktikoje suėmimo pagrindai yra visada išanalizuojami ir įvertinami, o įstatyminė bazė tam yra pakankama, tereikia ja vadovautis. Tačiau derėtų turėti omenyje, kad dėl toliau aptariamų aplinkybių – darbo specifikos, grėšiančių pasekmių, visuomenės reakcijos ir spaudimo – praktikams yra lengviausia, patogiausia ir saugiausia konkrečiais atvejais rinktis griežčiausią kardomąją priemonę.

Analizuojant tyrimo metu gautus duomenis, pastebimas ir tam tikras prieštaravimas, viena vertus apklaustieji teigia, kad suėmimas tinkamai pagrindžiamas ir ši priemonė taikomas tik tada, kai tai būtina, kita vertus pokalbio eigoje, pastebimi tam tikri veiksniai, kurie leidžia abejoti suėmimo būtinumu konkrečiais atvejais.

„<...> tikrai visada yra išanalizuojama ir įvertinama visa pateikta medžiaga, ar šita kardomoji priemonė yra skiriama vis tiktais, ir tokiomis kardomosiomis priemonėmis nesimėto, kaip sakoma, nei ikiteisminio tyrimo pareigūnai, nei prokurorai, nesant pagrindo, nesikreipia, juo labiau teismas neskiria.“

- Prokuroras

„Įsigilinam, patikrinam tuos duomenis, kuriuos nurodė, nes suėmimo pareiškimą prokuroras kaip minėjau yra aprašoma, nusikaltimo veika, ką, kuom įtariamas įtariamasis, o paskui yra parašoma, jeigu jūs nesat susipažinę, kokie duomenys tai pagrindžia. Pačio įtariamojo parodymai, ten liudytojų, <...> mes viską nuosekliai patikrinam, kiekvienas ikiteisminio tyrimo teisėjas ir tiktai įsitikinęs, kad tikrai yra jau surinkta tiek duomenų, o tų duomenų kartais būna visai nedaug, nes jūs supraskit, tik nusikaltimas yra, tiktai pagrindiniai byloje duomenys.“

- Teisėjas

Dalis apklaustųjų manė, kad išsamesnė suėmimo pagrindų argumentacija, pavyzdžiui alternatyvių kardomųjų priemonių vertinimas, yra perteklinis reikalavimas, kuris nepadarytų baudžiamojo proceso efektyvesniu, bet tik taptų papildomu darbu teisėsaugos atstovams.

„Aš tai nepritariu, kad turi būti apkraunamas darbas. Teismų darbas ir taip yra apkrautas, jei jie pradėtų analizuoti kiekvieną kardomąją priemonę, tai čia būtų absurdas... nesutinku...“

- Prokuroras

„Nes tai yra, gal aš dabar grubiai pasakysiu, bet nesamone. Tai papildoma, papildoma rašliava, kuri galbūt netgi per tam tikrą laiką nusistovėtų ir po to formaliai copy-paste būtų, bet ne, ne kitų kardomųjų priemonių taikymo galimybe turi paneigti, bet turi pagrįsti, kodėl tu taikai suėmimą. Tu pagrįsdamas, kodėl tu taikai suėmimą, automatiškai tu paneigi visų kitų, kitų kardomųjų priemonių taikymo galimybę.“

- Teisėjas

Suėmimas nėra pakankamai pagrindžiamas

Dalis apklaustųjų sutiko, kad suėmimo pagrindai tinkamai raštiškai išdėstomi gana retai, todėl daro prielaidą, kad suėmimas nėra pakankamai argumentuojamas. Tyrimo duomenys leidžia daryti prielaidą, kad ikiteisminio tyrimo teisėjai iš ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokurorų gauna mažai informacijos tiek raštu, tiek žodžiu. Dėl to teisėjams dažniausiai reikia gilintis į esamą medžiagą ir spręsti ar „*ar pakanka duomenų, leidžiančių pagrįstai manyti, kad tas asmuo galėjo padaryt*“ (Teisėjas), o ne susikonsultuoti ties motyvais, leidžiančiais nuspręsti, ar tikrai negalima pasiekti norimo tikslo švelnesnėmis kardamosiomis priemonėmis.

„Retai, pasakyčiau, kada yra raštiškai išdėstomi išsamiai suėmimų pagrindai skyrimu prokurorų prašymuose, na, bet procesas vyksta teisme, žodinis procesas, prokuroras papildomai kartais argumentuoja, ne kartais, o dažnai argumentuoja, pateikia argumentus. Teko susidurti su situacijom, kada prokuroras pateikia labai mažai argumentų skiriant kardomąją priemonę suėmimą. O kada teismas jos nepaskiria, tai jau (prokuroras) skunde išdėsto kelių lapų tuos savo argumentus, būna tokių situacijų, ne visada pakankamai motyvuoti prašymai.“

- Teisėjas

„Prokurorai dažniausiai pareiškime labai lakoniškai nurodo. Taigi jas tenka aiškintis, tas aplinkybes, aplinkybes tenka aiškintis posėdžio metu. Ypač su tuo, kas, kas yra susiję su tuo, ar bėgs, slėpsis nuo ikiteisminio tyrimo ir ar galima pagrįstai manyt, kad bėgs, slėpsis. <...>. Dažniausia būna nemotyvuota. Bet kai nemotyvuota, tai ten sunku kažką ir patiems įtariamiesiems pasakyti, ir gynėjam pasakyt, o prokuroro paklausus, jisai nelabai ką irgi gali papildomai pasakyti.“

- Teisėjas

PASIŪLYMAS

Tyrimo dalyviai nurodė, kad reikėtų įtvirtinti aiškius reikalavimus nutarčiai skirti suėmimą, numatyti, kaip toks sprendimas turėtų būti pagrįstas. Jų nuomone, tai juos įpareigotų ne lakoniškai aptarti suėmimo pagrindus, tačiau aiškiai pagrįsti suėmimo būtinybę ir pateikti informaciją, kodėl kitos, švelnesnės kardomosios priemonės yra netinkamos.

„Galbūt mes galėtume įtvirtinti aiškesnius reikalavimus, tarkim pačiai nutarčiai suėmimo. Kad teisėjas aptartų tuos faktinius duomenis ne tik lemiančius suėmimo pagrindus, kaip dabar kad aptaria paprastai gana lakoniškai, bet galbūt būtų išvardintų tą motyvacija, kodėl, kodėl kitomis kardomosiomis priemonėmis negalima pasiekti tikslų <...>“

- Teisėjas

Teisėjai taip pat pastebėjo, kad prokurorai tam tikrais atvejais yra linkę keisti informaciją: ikiteisminio tyrimo teisėjams pateikiama viena bylos medžiaga, o neskyrus suėmimo ir tokią nutartį apskundus aukštesniam teismui, pateikiama jau kita, išsamesnė medžiaga.

„Tai faktiškai teisėjas lieka vienas. Jam pristato tą asmenį ir lieki vienas, nes, nes su prokurorais ir advokatais yra problema. Prokurorai ateina nepasiruošę. Aš nežinau, kas jiems tuos pareiškimus surašo, kartais galvoju, kad net ne jie patys rašo tuos pareiškimus, o, o tyrėjai, nes jie, prokurorai nežino nei bylos medžiagos, nei kokie pagrindai, nei kokios kardomosios priemonės anksčiau jiems buvo taikomos, tai aš nekalbu apie visus atvejus, bet yra tokių pasitaikę atvejų, kai prokuroras klausia itariamojo: „tai kokia tau anksčiau kardomoji priemonė paskirta buvo?“. <...> Vis tiek reikėtų prokurorui bent jau prieš surašant pareiškimą išsiaiškinti, kas, kur, kokie duomenys, ar yra tas pagrindas, t.y., prokurorai turėtų labiau motyvuoti tuos suėmimo pagrindus. <...> bet ir neretai būna taip, kad pagrindų nurodymas neatitinka įstatymo reikalavimų. <...> dar vienas dalykas yra, kad kartais gudrauja prokurorai. Tai yra, jie pateikia vieną medžiagą ikiteisminio tyrimo teisėjui, kai ikiteisminio tyrimo teisėjas nusprendžia, kad galbūt nėra pagrindo taikyti suėmimo, aukštesniam teismui jau jie skundžia ir pateikia kitus duomenis.“

- Teisėjas

„O kas atsakingas, tai byla kontroliuojantis prokuroras. Turėtų irgi išsigilinti ir tik kraštutiniu atžvilgiu kreiptis į teismą dėl tos kardomosios.“

- Teisėjas

Tyrimas rodo, kad yra nemažai problemų grandinėje ikiteisminio tyrimo pareigūnas-prokuroras-ikiteisminio tyrimo teisėjas. Apklaustieji išsako nemažai priekaištų dėl ydingo darbo, lemiančio ikiteisminio tyrimo teisėjų sprendimą skirti ar neskirti suėmimą. Akivaizdu, kad reikėtų kelti ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų, ir prokurorų kvalifikaciją, siekiant, kad šie pareigūnai patys įvertintų, ar egzistuoja sulaikymo ir suėmimo pagrindai, ir įtariamojo laisvės suvaržymo siektų tik tais atvejais, kai tam yra realus poreikis. Tai padėtų sumažinti nepagrįsto suėmimo atvejų.

Tarp apklaustųjų buvo ir teigiančių, kad kartais sąmoningai ir tikslingai pateikiami neteisingi duomenys, siekiant gauti nutartį skiriančią suėmimą. Tokie atvejai, pažeidžiantys procesines nuostatas ir įtariamojo teises, yra vertintini itin neigiamai.

„Dėl to, sakysim, jeigu byla skaitant, <...> aš visą laiką pasižiūriu, kas yra byloj, nes čia yra toks dalykas vėlgi, iš patirties žinau, kad kartais tyrėjai meluoja. Prokuroras dažniausiai, jis būna įmestas į tą procesą ir jis ten toj byloj, kai kurie aišku, kai kurie jie žino, bet dažnai būna, kad einam už kolega, tai tu jo nieko nepaklausi, jis tau nieko nepasakys, nes pats nežino tos bylos <...>“

- Teisėjas

Apibendrinant suėmimo pagrindų vertinimą, matyti, kad į aplinkybes, kurios leistų geriau įvertinti ar suėmimas yra pagrįstai taikomas, nėra pakankamai išigilinama. Apklaustųjų nurodytos priežastys, kaip tinkamos suėmimui, ne visada gerai apsvarstomos ir įvertinamos. Linkstama skirti suėmimą ar jo prašyti vadovaujantis iš anksto suformuotais neigiamais stereotipais.

PASIŪLYMAS

Vienas iš apklaustųjų pasiūlymų buvo susijęs su prokurorais, kurie turėtų atsakingiau įvertinti kiekvieną atvejį ir tik nesant kitai galimybei kreiptis dėl griežčiausios kardomosios priemonės.

„Turėtų policininkai nepagrįstai neprašyti, prokurorai vien todėl, kad policija paprašė, taip sakant teismo, teismai todėl, kad irgi čia tas neskirti to suėmimo vien todėl, kad taip bus greičiau išaiškinta.“

– Prokuroras

SUĖMIMO SKYRIMO DAŽNUMAS: PERTEKLINĮ SUĖMIMO SKYRIMĄ LEMIANČIOS PRIEŽASTYS

Nepaisant prieš tai pateiktos statistikos bylojančios apie ypatingai dažną suėmimo taikymą, ne visi apklaustieji sutiko, jog suėmimas ir sulaikymas skiriamas netikslingai:

„<...> asmeniškai man darbe neteko susidurti, kad asmuo būtų sulaikytas ar suimtas nepagrįstai, kad ta kardomoji priemonė būtų paskirta nesant numatytų visų sąlygų ir pagrindų, ir visais atvejais tai buvo paskirta pagrįstai, kaip išimtinė ir griežčiausia kardomoji priemonė.“

- Prokuroras

Tačiau dauguma apklaustųjų nurodė, kad pasitaiko įvairių atveju, taip pat ir tokių, kurių sulaikymo ir suėmimo tikslingumas yra abejotinas:

„Manau, kad tikrai ne visada. <...> Tikslą visada turi tas, kas tai inicijuoja ir daro, tai turi savo tikslus, ar tie tikslai atitinka baudžiamojo proceso kodekso numatytus tikslus, vat manau, kad čia tai būna <...> ne dėl BPK tikslų.“

- Prokuroras

„Teisėjas turi būt pakankamai kvalifikuotas ir nesuiminėti žmonių, jeigu nėra tų pagrindų, arba jis abejoja tų pagrindų buvimu... tuo tarpu juk visi žinome, kad visko būna.“

- Teisėjas

Kalbėdami apie netikslingus suėmimų atvejus, apklaustieji dažniausiai nurodo apeliavo į kitų kolegų veiksmus. Ikiteisminio tyrimo teisėjai manė, kad dėl dažno kreipimosi suimti atsakingi prokurorai, prokurorai savo ruožtu mano, kad atsakingas teismas, nes jis nusprendžia skirti ar ne suėmimą konkrečiam asmeniui.

Apklaustieji nurodė įvairias priežastis, kurios jų nuomone sąlygoja per dažną sulaikymą ir suėmimą, kurias galima suskirstyti į tris grupes: (i) BPK aiškiai nenustato už kokius nusikaltimus taikytinas suėmimas; (ii) suėmimas yra naudojamas kaip „patogi“ poveikio priemonė; (iii) ikiteisminio tyrimo specialistams ir, ypač, teisėjams yra daromas spaudimas.

TEISINIO REGLAMENTAVIMO PROBLEMATIKA

Kaip vieną iš priežasčių, sąlygojančių perteklinį suėmimo taikymą, apklaustieji nurodė nepakankamai tikslų suėmimo instituto reglamentavimą BPK. Konkrečiai, ne visi apklaustieji sutiko, kad suėmimą turėtų būti galima taikyti už visas nusikalstamas veikas.

„Bet pasitaiko, kad vis dėlto yra ir nepagrįstų paprašymų, reikia pasakyti, dėl suėmimų. Manychiau, gal čia bus ir klausimų ir priekį, kad dar gal ir baudžiamasis procesas turėtų labiau įvardinti, kokiais atvejais turėtų būti vis dėlto skiriamas. Nemanyčiau, kad turėtų būt skiriamas suėmimas už ekonominius nusikaltimus, daugiausiai turėtų būt taikomas už nusikaltimus, reiškia, nu, smurtinius.“

- Teisėjas

Viena vertus, praktikų noras aiškesniam ir tikslesniam reglamentavimui skiriant suėmimą suprantamas: šiuo metu BPK numato galimybę skirti suėmimą visais atvejais „tiriant ir nagrinėjant bylas dėl nusikaltimų, už kuriuos baudžiamasis įstatymas numato griežtesnę negu

vienerių metų laisvės atėmimo bausmę.“⁶ Kita vertus, tokių konkrečių ribojančių nuostatų noras rodo, kad praktikams yra sunku priimti sprendimus dėl suėmimo pagrindų ir būtinų sąlygų egzistavimo konkrečiose situacijose.

SUĖMIMAS KAIP „PATOGI“ POVEIKIO PRIEMONĖ

Asmeniui skiriamą suėmimą paprastai pereinama per keletą grandžių. Pirmoji – ikiteisminio tyrimo pareigūnai, kurie sulaiko asmenį, kai įtariama, jog jis padarė nusikalstamą veiklą. Sulaikymas turėtų būti skiriamas tik tais atvejais, kai būtina nedelsiant suvaržyti asmens laisvę. Vėliau į teismą dėl suėmimo kreipiasi prokurorai, kurie prieš tai turėtų įvertinti, ar negali būti taikomos kitos, švelnesnės kardomosios priemonės. Tačiau tyrimo dalyviai mano, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokurorų veikloje yra įsitvirtinusi praktika sulaikyti asmenį ir kreiptis dėl suėmimo, nes tai yra „patogiau“ ir leidžia be didesnių problemų užtikrinti įtariamo asmens dalyvavimą procese.

„<...> dėl kardomosios priemonės skyrimo svarsto pirmiausiai ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir prokuroras, taip. Ir matydamas visas esančias baudžiamojo proceso kodekse, apsvarstęs kreipiasi į ikiteisminio tyrimo teisėją. Kad ten jie kartais nepagrįstai, tai būna. Tiesiog taip patogiau, mažiau problemų.“

- Teisėjas

„<...> mano nuomone kaip galima viską pasiekti ir kitais tikslais, tą užtikrinti sklandų baudžiamąjį procesą <...> ir netaikant suėmimo arba sulaikymo ir suėmimo. <...> Bet einama lengvesniu keliu. Tyrimo prasme lengvesniu keliu.“

- Prokuroras

Tyrimo rezultatai rodo, jog paplitusi praktika pasitelkti suėmimą kaip **priemonę, nereikalaujančią papildomų šanaudų**: asmens nereikia ieškoti, stebėti ar vykdoma paskirta kardomoji priemonė, kaip registravimosi policijos įstaigose atveju. Taip pat nereikia skirti laiko dokumentų pildymui kiekvienu konkrečiu atveju, nes yra parengti prašymų skirti suėmimą šablonai, kurie nuolat naudojami. Taigi, tiek laiko prasme, tiek pastangų prasme ši priemonė leidžia pasiekti norimą rezultatą ir greičiau, ir lengviau.

„<...> galbūt perlenkia lazda pareigūnai, norėdami sau palengvint darbą. Jeigu reiks per kelias vietas ieškot, bus daugiau darbo.“

- Teisėjas

„<...> namų areštą - reikia vėl kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją, ten reikia numatyti visokių sąlygų, aptarti jo darbinę veiklą, laisvalaikį ir panašiai, buvimo laiką namuose, tai yra papildomos šanaudos. Arba ten užstata, dokumento paėmimą ar panašiai. Reikalingi papildomi dokumentų rašymai, manyčiau, o čia gal turi atidirbt tą pareiškimą, sakyčiau, prašymą kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl suėmimo ir gal čia kartais kiti nueina šituo lengvesniu keliu, ko neturėtų būti.“

- Teisėjas

„<...> tai gali būt krūviai, tai gali būt tai kaip jau minėjau, yra paprasčiau, yra manoma, kad taip yra žymiai paprasčiau - žmogų uždarei, pritaikėi, jis jau pats toj aplinkoj būtent, kaip sakiau, jisai greičiau gali matyti, kiek tikimasi ir tai pasitvirtina, kad greičiau padeda daryti pareigūnų darbus.“

- Prokuroras

Apklaustieji pripažino, kad **laisvės apribojimas paveikia asmenį psichologiškai ir jis tampa labiau pažeidžiamas**, mažiau atsparus išorės spaudimui. Taigi labiau tikėtina, kad jis „bendradarbiaus“ ir pateiks reikiamus parodymų, ar net prisipažins.

„Pasiduoda žemiausia grandis, nes jiems yra lengviausia tokiu būdu ir tirti, uždarant ir žmogų ta, psichologinis toks poveikis, kuris gaunasi savaime be jokio ten jau piktnaudžiavimo, tiesiog vien tai, kad žmogus yra uždaromas. O toliau gaunasi jau tarpinstitucinis teisininkų irgi toks nesusišnekėjimas, nu, tikro bendradarbiavimo nebuvimas, reiškia tada policijai taip yra paprasčiau ir geriau arba ten prokuroram, kuris tiria, <...> tas, kas kontroliuoja, prokurorai, policijos, policininkus ar ten vadovai, jie kaip ir tada irgi yra tame spaudime, <...> tyrėjas, tas, kuris atsakingas už tiesioginį nusikalstamos veikos atskleidimą, jis nori, jam reikia. Tai kaip tu dabar neprašysi teismo. Ir automatiškai jau kaip ir tai, nelabai svarbu yra tos tikrai visos sąlygos, ne visos sąlygos, jisai kreipiasi į teismą, nes ne jisai galutinį sprendimą priims – teismas.“

- Prokuroras

„Vėlgi, tai yra mano nuomonė, kad tai yra todėl, kad žmogus izoliuotas, kai jo yra laisvės suvaržytos, būtent pagrindinė laisvė jo judėti suvaržyta, jis yra labiausiai palaužiamas psichologiškai, galima tikėtis, kad jisai greičiau prisipažins padaręs nusikaltimą, padės.“

- Prokuroras

Situaciją kai asmens prisipažinimas išgaunamas apribojus jo judėjimo laisvę ir palaužus jį psichologiškai kai kurie apklaustieji įvardijo kaip iš „senų laikų“ atėjusią, bet vis dar plačiai taikomą praktiką.

„Tyrėjai iš senų laikų, vagystė – sulaikyti, uždaryti, kad būtų gautas prisipažinimas (aš kalbu apie laikiną). Tai tas tikrai buvo. Manau, kad ir iki šiol yra.“

- Prokuroras

„Yra, neslėpsiu, yra tokių dalykų, kad tiesiog asmuo neprisipažįsta ir naudojama kaip poveikio priemonė, kad prokurorai tai kartais daro.“

- Teisėjas

Tyrimo metu buvo siekiama atskleisti ir dalyvių nuomonę apie tokią praktiką, kai įtariamajam prisipažinus, suėmimas iš karto keičiamas kokia nors švelnesne priemone. Tenka pastebėti, kad ikiteisminio tyrimo teisėjai pripažino, jog ši ydinga praktika vis dar pasitaiko ir už ją turi būti atsakingi tiek ikiteisminio tyrimo pareigūnai, tiek prokurorai. Prokurorai, taip pat linkę sutikti, kad tokia praktika pasitaiko, ir už ją turėtų būti atsakingi ikiteisminio tyrimo pareigūnai. Tyrimo duomenys patvirtina, jog praktikoje laisvės suvaržymas taikant sulaikymą ir suėmimą kartais taikomas ir neteisėtais tikslais – darant spaudimą įtariamiesiems, taip siekiant paskatinti jų bendradarbiavimą ir prisipažinimą ikiteisminio tyrimo metu.

VISUOMENĖS NUOSTATOS IR IŠORINIS SPAUDIMAS

Tyrimo metu ne kartą buvo išsakyta mintis, kad prokurorai neįsigilindami, tiesiog greitumo, patogumo ir saugumo motyvų vedami prašo griežčiausios kardomosios priemonės. Prokurorų kreipimasis savotiškai daro poveikį ir teisėjams, kurie, jausdami spaudimą iš visuomenės ir žiniasklaidos, patenkina prokurorų prašymus. Tokia situacija primena užburta ratą: visuomenėje vyraujantis požiūris įtakoja teisėsaugos specialistų darbą, o teisėsaugos specialistai savo ruožtu, pasiduooda visuomenės spaudimui, siekdami apsisaugoti nuo visuomenės reakcijos.

Sankcijų grėsmė

Ikiteisminio tyrimo teisėjai nurodė, kad prokurorai per dažnai kreipiasi dėl suėmimo, o teisėjai, savo ruožtu jų prašymus tenkina iš dalies ir dėl to, kad baiminasi galimų sankcijų, pavyzdžiui, drausminės bylos iškėlimo ar atleidimo iš darbo. Neskyrus suėmimo yra labai didelė tikimybė sulaukti priekaištų, kai tuo tarpu skyrus suėmimą sulaukti priekaištų ar

neigiamos visuomenės nuomonės yra daug mažiau tikėtina. Tokiu atveju nusprendžiama „nerizikuoti“ ir pasirenkamas suėmimas.

„Teisėjas yra žmogus, jis gyvena toje pačioje visuomenėje. Ir buvo pradėta kalbėti mažiau skirti, mažiau skirkim, žiūrėkim atidžiai, žiūrėkim, ir čia pas mus buvo susirinkimas, o vat žiūrėkit, vat čia jaunas teisėjas ir kaip neskiria, kaip gerai, kaip gražu, o tas jaunas teisėjas ir neskyrė. Ir kas gaunasi. Drausminės bylos išeit iš darbo ir visa kita. Nu, ar to nevertins žmonės? Aišku, kad vertina. Tu negali sakyti, kad nu, tu, čia reikalauti iš teisėjo daugiau negu kad yra iš žmogaus reikalauti, nu negali. Jisai lygiai toks pat žmogus, jisai lygiai taip pat brangina savo darbo vietą ir, ir, ir galvoja apie tai, ką jis ateity veiks.“

- Teisėjas

Praktikoje būna sudėtinga įvertinti ar asmuo tikrai nemėgins pabėgti ar slėptis baudžiamojo proceso metu. Tuo tarpu apklaustųjų nuomone, švelnesnės priemonės neužtikrina, kad asmuo tikrai dalyvaus procese ir nepabėgs. Pripažįstama, kad nenoras prisiimti atsakomybės už tai, kad įtariamasis gali slėptis, lemia ir suėmimo, o ne švelnesnės priemonės, pasirinkimą. Kaip buvo minėta, jei įtariamasis asmuo liks nesuimtas ir pasislėps, tokiu atveju bus kaltinami teisėsaugos specialistai. Tačiau jei asmuo bus suimtas be reikalo jų greičiausiai niekas neteis.

„<...> nei tyrėjas, nei prokuroras dažnai nenori prisiimti atsakomybės už tai, kad tas įtariamasis galbūt pasislėps, jisai visa tai perkelia teismui ir teismas tada jau sprendžia.“

- Teisėjas

Žiniasklaidos įtaka

Žiniasklaida turi įtakos ir visuomenės nuomonės formavimui, ir suėmimo taikymo praktikai. Apklaustieji pripažįsta, kad nors ir stengiasi atsiriboti nuo galimos žiniasklaidos daromos

įtakos, tą padaryti labai sunku, ir žiniasklaidos reakcija turi įtakos per dažnam bei nepagrįstam suėmimo taikymui. Tai pabrėžia ir tyrime dalyvavę prokurorai, ir teisėjai.

„Teismas turi viską patikrinti. O teismas vėlgi, čia jau jų reikia, bet aš manau, kad jie irgi turi tą jau tada spaudimą dvigubą. Nu, žinot, žiniasklaida irgi jie. Nes jie irgi neduok Dieve, jei policija taip sakant surinko, sulaukė kažką, davė prokurorui, nusprendė, kad reikia, o dabar teismas paleido.“

- Prokuroras

„Žiūrėkit, kokios buvo antraštės „a, paleido, kaip čia, kokie jie yra blogi“, tai vėlgi, tai dėl tos šventos tokios ramybės ir dėl savo <...> „paskirsiu“. Tai vat čia tiesiog yra visas bendras tas toksai fonas, kuris lemia tokius dalykus.“

- Prokuroras

„<...> išmetama kaip kažkokia sensacinga naujiena, nesigilinant visiškai į tuos dalykus, apie kuriuos su jumis šneku <...> bet kuriuo atveju jeigu žiniasklaidos atstovai turėtų kažkokias tai vertybes, savo nuostatas, tai ieškotų ne skandalo, o ir nepamirštų, kad vis tik neteisėtų dalykų negalima daryti. Nesvarbu, kad žmonės labai nori.“

- Teisėjas

„Turi įtakos. Turi įtakos. Turi įtakos. Bet dabar galvoju. Bet jau post-factum būna. Turiu omeny, kad priimi vienokią ar kitokią sprendimą, tai tada pasipila žiniasklaida: „paleido“ arba „suėmė“, tai tada lygtais daugiau tokio, tokio streso <...>“

- Teisėjas

Padėtį apsunkina ir tai, kad suėmimas, visuomenės dažnai neskiriamas nuo baudmės, padeda nuraminti žmonių sąmonę, o kitos, švelnesnės, kardomosios priemonės laikomos kaip nepadedančios užtikrinti visuomenės saugumo.

„Žmonėms patinka, kai žmones suima.“

- Teisėjas

„<...> žurnalistai ir apeliuoja į tuos kaip čia pavadinti, žemiausius žmonių instinktus ir visa kita, ir jinai darosi tokia, bet tuo pačiu ji ir formuoja visuomenę, <...> tai yra pakankamai uždaras ratas.“

- Prokuroras

Interviu metu gauti duomenys atskleidžia, jog teisėsaugos specialistų ir teisėjų sprendimų priėmimą apsunkina žiniasklaida, pateikdama selektyvų, neadekvatų kriminogeninės padėties vaizdą. Specialistai priimdami sprendimus dėl suėmimo taip pat jaučia nuolatinę grėsmę tapti spaudos straipsnių taikiniu, kaip pataikaujantys nusikaltėliams, jei pasirinktų švelnesnes priemones.

Apklaustieji taip pat pastebi, kad žiniasklaida visuomenės vertinimui pateikia vien neįprastus ir nukrypstančius nuo normos įvykius, kaip sunkius smurtinius nusikaltimus, kurie nėra dažni. Deja, kaip pastebi tyrimo dalyviai, žiniasklaida neskiria pakankamo dėmesio pilietinių interesų gynimui, o prisideda prie to, kad visuomenė žmogų pasmerkia, reikalaujama išankstinės baudmės.

„Teismas tenkina ne visus prašymus, tai toj visoj grandinėj tyrėjas-prokuroras-teisėjas turbūt, kad prokuroras šiek tiek galbūt ir per dažnai kreipiasi į teismą dėl suėmimo, kita vertus, negalima atmesti, kad teismas kartais pasiduoda prokurorams ir, ir skiria tą kardomąją priemonę, galbūt kartais ir ne visada išsigilina, ar tikrai jinais reikalinga, tai galbūt taip. <...> aš pasakyčiau taip atvirai, tai iš tiesų teisėjo baimė, nes teisėjai iš tiesų šiek tiek bijo paleisti žmones. Pats esu su tuo susidūręs asmeniškai ir, ir nu, tiesiog, tiesiog geriau suimti, nėra problemos dėl to, paskui nieks nieko tau nesako, laikraščiai nerašo.“

- Teisėjas

PASIŪLYMAS

Tyrimo dalyviai jaučia didžiulį spaudimą iš žiniasklaidos, kuri ir įtakoja jų sprendimus. Todėl nenuostabu, jog vienas iš siūlymų buvo taip pat „tramdyti“ žurnalistus.

„<...> žiniasklaidos įtaka yra didelė, stipri, nes jie yra vieši pas mus, dar jau aišku mažėja pasitikėjimas žiniasklaida, bet jinais vis tiek yra didelė. Bent jau jei ne visuomenė, tai politikai reaguoja ir taip, žiniasklaidos įtaka yra didelė. Reikia tramdyti žurnalistus, nes jie negalvoja apie pasekmes.“

- Prokuroras

Visuomenės požiūris į baudžiamąjį procesą

Apklaustieji pastebėjo, kad Lietuvoje asmenys nelinkę bendradarbiauti su teismais ir padėti nagrinėti bylas. Tyrimo dalyviai tai siejo su tam tikru kultūrinio ir vertybiniu aspektu, kuris greitai nesikeičia. Kaip gerosios praktikos pavyzdžiai, buvo pateikiama kitų šalių patirtis (Anglijos, Skandinavijos valstybių), kur asmuo, įtariamą padaręs sunkų nusikaltimą, nėra suimamas ir teismo laukia laisvėje. Tačiau, kitų šalių praktika dažnai laikoma kaip tinkama

tik toms šalims, pabrėžiant, kad Lietuvoje nėra tokių tradicijų, visuomenė nepasiruošusi keisti savo požiūrį į bausmę.

„Tas žmogus yra pasyvus, ne taip, kad pasyvus, bet iš viso nedalyvauja, atsiriboja <...> Sakysim, nes iš tikrųjų, jeigu pažvelgti kitose valstybėse ta situacija nėra tokia, pas mus daug dažniau taikomi suėmimai, negu sakysim kitoj, ar Skandinavijos šaly, ar Anglijos valstybėj, ten gana griežtas būna, griežti įtarimai, gana sunkūs įtarimai, bet žmogus gali laukti teismo laisvėje. Ir jisai paprastai ir laukia. Ir su juo nėra problemų, o pas mus nuolatos yra problemos.“

- Teisėjas

„<...> reikalinga tradicijų. Taip, jeigu tokioj Švedijoj ten puikiausiai veikia ir ten niekas, ir vykdo tas kardomasias priemones, <...> tai Lietuvoj irgi dar nėra tų tradicijų, bet jeigu atsirastų ir žinoma <...> Yra tokių nusikaltimų, kad tokia kardomąja priemonę paskyrus, puikiausiai jausis ir įtariamasis, ir teisėsaugos pareigūnai, kurie kontroliuoti turi įtariamąjį tuo laikotarpiu, kol vyksta ikiteisminio tyrimo medžiaga, tyrimas.“

- Teisėjas

Tyrimo duomenys leidžia daryti prielaidą, kad specialistų sprendimus susijusius su suėmimu lemia daug veiksnių: socialinė, ekonominė, politinė, kultūrinė šalies situacija ir raida. Taip pat Lietuvai taikomi kiti standartai nei labiau pažengusioms valstybėms, preziumuojama, jog Lietuva dar nėra pasiekusi reikiamo socialinio, kultūrinio „lygio“, kad būtų galima apsieiti be griežtų kardomųjų priemonių.

SUĖMIMAS KAIP KRAŠTUTINĖ PRIEMONĖ: ALTERNATYVIŲ KARDOMŲJŲ PRIEMONIŲ SKYRIMO IŠŠŪKIAI

SUĖMIMO KAIP GRIEŽČIAUSIOS KARDAMOSIOS PRIEMONĖS VERTINIMAS

Tarp kitų asmens laisvę varžančių kardomųjų priemonių suėmimas yra *ultima ratio* – kraštutinė priemonė, – todėl siekiant užtikrinti asmens teisę į laisvę, suėmimas turėtų būti skiriamas išimtiniais

atvejais, kai švelnesnės kardamosios priemonės yra netinkamos tiems patiems rezultatams pasiekti. Psichologinė įtampa, galinti sukelti depresiją, problemos, susijusios su profesiniais, šeimyniniais ir kitais socialiais santykiais, ar net jų negrįžtami praradimai, materialiniai nuostoliai, stigmatizacija – tokios būna suėmimo taikymo pasekmės žmogui, šeimai, visuomenei.

Tyrimo rezultatai rodo, kad apklaustieji suvokia ypatingai ribojantį suėmimo kardamosios priemonės pobūdį ir atkreipia dėmesį į neigiamas pasekmes, kurias jo taikymas gali sukelti. Dauguma apklaustųjų pabrėžė, kad suėmimas gali sukelti daug ir įvairių problemų, pradedant šeimyninių santykių iširimu, baigiant materialiniais nuostoliais. Tyrimo dalyviai taip pat pastebėjo, kad jų praktikoje yra pasitaikę atveju, kai asmuo dėl suėmimo galvojo apie savižudybę.

„Bet kas gali nukentėt, gali žmona palikt, gali vyras palikt žmona, jeigu sėdi kalėjime, tai nuo tokių elementarių pradant ir baigiant, baigiant, kad sužinos verslo partneriai, jeigu tarkim nusikaltimas kažkokioj ekonominėje erdvėj, ekonominėj srity, nu tai čia visiškas bankrotas gali būti išėjus iš kalėjimo tam žmogui.“

- Teisėjas

„Tai man atrodo, tai labai daug iliustruoja, ką reiškia sulaikymas ir suėmimas asmeniui, tai viskas, tai gali būti jo apskritai pasekmės visam gyvenimui, jo asmenybei, tai gali, vėl šeimai, viskas priklauso nuo to, kiek tai ar viešai, ar, kaip tai bus pateikta <...>“

- Teisėjas

„Tai, kad asmuo, kuris buvo byloje, kurioj savo laiku aš pati būtent, pati tyriau, netgi nekontroliavau, o tyriau, tai buvo pakankamai seniai, bet jisai sakė, kad, jis įtariamasis buvo, jam buvo būtent pritaikytas sulaikymas, tai jis sakė „kaip gerai, kad paima visus batų raištelius, dirža, nes tikrai būčiau nusižudęs.“

- Prokuroras

Daugelis apklaustųjų sutiko, kad suėmimas maksimaliai apriboja asmens laisvę, prisideda prie stigmatizacijos ir socialinės atskirties didinimo. Tačiau tyrimo duomenys rodo, kad didesnę svarbą praktikai teikia nusikalstamos veikos atskleidimui, o ne asmens socialiniam gerbūviui.

„Ar gali pakenkti suėmimas, žiūrима tik po to, pirmoj vietoj jo veika.“

- Prokuroras

„<...> jeigu tas asmuo yra įtariamas padaręs nusikaltimą ir yra pakankamai pagrindas manyti, ta prasme ir yra duomenys tie, kurie išvardinti suėmimo skyrimo pagrinduose, kad jis ten bėgs, slapstysis, darys įtaką ir tai yra tikrai pagrįsta, tai matyt jo šeima negali būti ir jo darbas negali būti svarbiau, negu nusikalstamos to nukentėjusio asmens, galų gale valstybės.“

- Prokuroras

GEROJI PRAKTIKA

Apklausų metu buvo pateikta ir gerosios praktikos atvejų. Kai kurie apklaustieji tyrimo metu pateikė pavyzdžių, kurie parodo, kad įsigilinus ir apsvarsčius bylos aplinkybes, galima atlikti ikiteisminį tyrimą ir užtikrinti, kad asmuo dalyvautų baudžiamajame procese netaikant griežčiausios kardomosios priemonės. Skirti suėmimą nepilnamečiams iš tiesų turėtų būti vengiama visais atvejais, kai tai įmanoma. Kardomosios priemonės, prilygstančios patalpinimui į kalėjimą, pritaikymas dar besiformuojančiam ir pažeidžiamam asmeniui gali padaryti itin didelę žalą.

„<...> nepilnamečis ir įtariamas padaręs plėšimą, prašoma suimti pavyzdžiui, bėgs, slėpsis nuo ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro ar teismo, pas jį yra įtariamas padaręs sunkų nusikaltimą, nu, plėšimas tikrai yra smurtinis nusikaltimas. Padarytas išūliai, sakykim, tokiais veiksmais, nu, prokuroras svarsto, kad jį reikėtų suimt ir panašiai. Tačiau jeigu taip pasižiūrėjus iš esmės, vat kaip dabar ir kalbam, į asmenybę ir visa kita. Nepilnamečis, neteistas, sakykim, turintis ir tėvą, ir motiną, besimokantis, nu sunkų padarė nusikaltimą, tačiau pasižiūrėjus, kad jis yra neteistas ir kad jis gali būt neizoliuotas nuo visuomenės, aš čia kaip paskutiniu pavyzdžiu pateikiu, netaikiau suėmimo. Taip. Manychiau, yra mokykla, yra šeima, tėvai pergyvena dėl to įvykio, tai ne visais atvejais reikalinga toks <...> o kas jį pastūmėjo, tai matyt turi išsiaiškinti ir vaikų teisių, ir, ir mokytojai, kodėl jis nusikalto būdamas nė karto neteistas <...>“

- Teisėjas

ŠVELNESNIŲ KARDOMŲJŲ PRIEMONIŲ SKYRIMO IŠŠŪKIAI

Baudžiamojo proceso kodeksas nurodo, kad suėmimą galima skirti tik tais atvejais, kai švelnesnėmis kardomosiomis priemonėmis negalima pasiekti tų pačių tikslų, t.y. užtikrinti įtariamąjį dalyvavimą procese, netrukdomą ikiteisminį tyrimą, bylos nagrinėjimą teisme ir nuosprendžio įvykdymą, taip pat siekiant užkirsti kelią naujoms nusikalstamosioms veikoms.⁷ Taigi, teisėjas, priimdamas nutartį skirti ar pratęsti suėmimą, turi tinkamai išdėstyti motyvus, kodėl tų pačių tikslų negalima pasiekti taikant kitas, švelnesnes priemones.⁸

Tyrimo duomenys leidžia teigti, jog praktikoje šio principo dažniausiai laikomasi tik fragmentiškai, nurodant prielaidas, kad asmuo gali bėgti/slėptis ar daryti kitus nusikaltimus. Tačiau nei vienas tyrimo dalyvis nenurodė, kad aprašo konkrečius motyvus, kodėl švelnesnės priemonės nėra tinkamos. Kai kurie tyrime dalyvavę ikiteisminio tyrimo teisėjai švelnesnių priemonių tinkamumo svarstymą laikė prokurorų pareiga. Prokurorai savo ruožtu teigė, kad už suėmimo skyrimo sąlygų aprašymą ir įvertinimą turėtų būti atsakingi ikiteisminio tyrimo teisėjai, o jie tik prašo skirti suėmimą nurodę, jų nuomone, reikšmingas priežastis.

Teisinio reglamentavimo problematika

Dalis apklaustųjų, kalbėdami apie švelnesnes kardomasias priemones ir jų taikymą, pastebėjo, kad BPK švelnesnės kardomosios priemonės nėra aiškiai reglamentuotos. Dėl to, „nerizikuojant“, pasirenkama ta kardomoji priemonė, kuri yra tiksliau ir griežčiau reglamentuota, todėl surasti jai motyvus yra paprasčiau bei saugiau.

⁷ BPK 122 str. 7 d. ir BPK 119 str.

⁸ BPK 125 str. 2 d.

„Yra, taip, yra tik švelnesnės, yra tas namų areštas, yra tas užstatas dėl dydžio ginčijamas, yra be abejo daug kardomųjų, daug švelnesnių. Rašytinės, bet ten nėra reglamentuota labai tiksliai, kada taikomos tos švelnesnės, o suėmimo, tai aš jau kur jums išvardijau pirmą klausimą atsakinėdama, jau griežtai reglamentuota.“

- Teisėjas

Tyrimo dalyviai taip pat pabrėžė, kad kai kurios švelnesnės kardomosios priemonės turi diskriminuojantį aspektą: tokia priemonė, kaip užstatas, realiai gali būti pritaikoma tik tiems asmenims, kurių turtinė padėtis tai leidžia.

„<...> negali būt susietos priemonės taikymo, pavyzdžiui užstato, nes tada jau gautūsi diskriminacija dėl turtinės padėties, o jau tada ne pagal įstatymą darytume, bet pagal žmogaus verslo, šeimos padėtį, iškalbą, ne, nesiečiau tų dalykų.“

- Teisėjas

Alternatyvių kardomųjų priemonių efektyvumas

Apklaustieji nurodė, jog suėmimas taip pat naudojamas, kai kitos priemonės negalimos ar neveiksmingos. Tyrimo dalyviai, kalbėdami apie galimybę taikyti švelnesnes priemones, teigė, kad jų paprastai atsisakoma tuomet, kai jos dėl bylos aplinkybių nėra tinkamos arba jų negalima taikyti dėl padaryto nusikaltimo sunkumo.

Dalis apklaustųjų manė, kad suėmimas yra pasirenkamas tuomet, kai visos kitos priemonės jau būna išnaudotos, ar jas apsvarsčius jos atmetamos kaip netinkamos. Pavyzdžiui, jei turima konkrečios informacijos, kad asmuo jau buvo pasislėpęs nuo ikiteisminio tyrimo pareigūnų, neturi reikiamos pinigų sumos užstatui, neturi nuolatinės gyvenamos vietos ir dėl to namų areštas negali būti skiriamas ir panašiais atvejais.

„Tai yra kraštutinė priemonė ir yra kreipiamasi tada, kada jau būna paprastai išnaudotos visos priemonės arba galimai tai yra asmuo, kuris buvo pasislėpęs nuo ikiteisminio tyrimo pareigūnų arba teismo ir tokiais atvejais [suėmimas taikomas] siekiant užkirsti kelią, tolimesniam jo slėpimuisi ir vengimui baudžiamos atsakomybės ar dalyvavimo procese, kuomet jie būna išvykę į kitas valstybes ir būna parvežti į Lietuvą <...>“

- Prokuroras

„Užstatas, tai turi būti pakankamai nemaža suma, tokie asmenys tai jie mažai turi, ar neturi tokių didelių sumų. Namų areštas vėlgi, nelabai galėtų būti efektingas. Kadangi jie dažniausiai neturi nuolatinės gyvenamosios vietos arba, turi laikiną kažkokį tai būstą. Tai visos tos priemonės atmetamos.“

- Prokuroras

Švelnesnės kardomosios priemonės, apklaustųjų nuomone, negalimos ir tada, kai asmuo yra įtariamas padaręs sunkų nusikaltimą. Nors, kaip jau buvo minėta anksčiau, praktikai sutiko, kad kitose valstybėse galimo nusikaltimo sunkumas nėra pagrindinis motyvas skirti suėmimą, tačiau Lietuvoje ši praktika yra įsitvirtinusi ir manoma, kad sunkiai keičiama.

„Atsižvelgiant į tos veikos padarymo pavojingumą, <...> ant kiek jis pavojingas, kokius nusikaltimus daro, ir nu, jau ir tuo sulaikymo momentu, jeigu žinot, kurie kartoja, kur jis ieškomas yra paieškos įvairios duomenų bazės, ir pareigūnai žino tuos, kur ieškomi, tada atsižvelgiant į tai, tada jie vis tiek galvoj preziumuoja, kad ta griežčiausia priemonė bus <...>“

- Teisėjas

Tyrimo metu apklaustųjų taip pat buvo teirautasi apie naujos kardomosios priemonės – intensyvios priežiūros⁹ – taikymo kaip alternatyvos suėmimui galimybę. Dalis apklaustųjų šią priemonę vertino kaip efektyvią, padėsiančią sumažinti suėmimo taikymą.

„<...>mano požiūriu, tai visada geriau, negu sodinimas už grotų“.

- Teisėjas

„Gerai vertinu. Jeigu bus viskas sureguliuota kaip turi būt, kaip yra užsienio praktika, tai iš tikrųjų bus gerai, nes mažina administracinę naštą, tai valstybei mažiau pinigų reikės skirti. Laikymui tų asmenų, taip, suimtųjų.“

- Ikiteisminio tyrimo pareigūnas

Kiti apklaustieji šiuo klausimu neturėjo aiškios nuomonės, nurodydami, kad šiuo metu intensyvi priežiūra yra taikoma tik probuojamiems asmenims, todėl kol kas yra per mažai informacijos, kad būtų galimi vertinti jos naudingumą ir efektyvumą. Tačiau nebuvo atmesta galimybė, ši priemonė galėtų tapti efektyvia alternatyva suėmimui.

„Žiūrėsime, ar ji pasiteisins, bet šiaip pozityviai.“

- Ikiteisminio tyrimo pareigūnas

„Nu, labai vertinti negaliu, jokios praktikos nėra.“

- Teisėjas

⁹ Intensyvi priežiūra yra į namų areštą panaši kardomoji priemonė, tačiau įtariamajam ar kaltinamajam, paprastai prie kojos, taip pat tvirtinama aprankė, leidžianti nustatyti ar asmuo konkrečiu metu yra namuose ar kitoje nustatytoje vietoje.

Darbo organizavimo problemos

Apklaustieji kaip problemą išskyrė tai, kad valstybė neskiria pakankamai resursų apmokyti ir parengti teisėsaugos pareigūnus tinkamai vykdyti ikiteisminį tyrimą, pasitelkiant alternatyvias priemones, numatytas BPK. Tuo tarpu pareigūnams tam trūksta įgūdžių.

„<...> valstybė nepakankamai skiria resursų, ta prasme, kiek teisėsaugos pareigūnai neturi pakankamai resursų išmokyti vykdyti ir daryti, ta prasme atskleisti nusikalstamas veikas būtent remiantis kitais įrankiais, kuriuos suteikia baudžiamasis procesas.“

- Prokuroras

„Tai vėlgi, tos švelnesnės kardomosios priemonės, nu, pavyzdžiui, vat, kaip sakau dėl to registracijos policijos įstaigoje, tai paprasčiausiai pro akis žiūri ir patys pareigūnai, nepakankamai kontroliuoja. Neturi jie pakankamai, na, įgūdžių.“

- Teisėjas

Apklaustieji taip pat nurodė, kad jei būtų užtikrinamas tinkamas finansavimas ir adekvatūs darbo krūviai, vykdomi specialūs mokymai tai leistų labiau įsigilinti į atliekamą darbą, daugiau laiko skirti ne lakoniškam suėmimo pagrindų išdėstymui, bet informacijos apie konkretų asmenį surinkimui ir tinkamam jos įvertinimui.

„Tai yra švietimas, ugdymas, dėmesio skyrimas būtent teisėsaugai daugiau tiek finansinis, tiek, tiek ten suvokimo kvalifikacijos kėlimo, kad kvalifikacija turi būt kita. Finansai turi būt kiti, darbo krūviai neturi būti tokie, kokie jie yra, jeigu dabar ten Vilniaus mieste tyrėjas turi po 60 ikiteisminių tyrimų vienu metu, tai yra beprotizmas, tai yra, jie turi ir daugiau dar, kaip kurie, gal ir dar daugiau, tai apie kokią mes čia kokybę ir koki ten išigilinimą galime kalbėti. <...> Apie tą finansavimą, apie tai, kad neturi būt tokie nežmoniški krūviai, jeigu mes norim žmogiškumo. Procese norint žmogiškumo, tai ir darbo krūvis turi būti žmogiškas.“

- Prokuroras

PASIŪLYMAS

Tyrimo dalyviai taip pat pasiūlė skirti laiko klaidų aptarimui. Atsižvelgiant į tyrimo metu surinktą informaciją apie ydingas praktikas, manytina, jog itin tikslinga sudaryti specialistams galimybes aptarti tiek „gerąją“ praktiką, tiek „klaidingus“ sprendimai. Pačių ikiteisminio tyrimo specialistų diskusija galbūt leistų išvengti tam tikro tarpusavyje esančio nesusikalbėjimo, kai bijoma vieni kitų neigiamos reakcijos, ir lengviau pasi-priešinti žiniasklaidos ir visuomenės daromai neigiamai įtakai.

„Svarbiausia, kad iš tų klaidų išvados būtų padarytos, kad matytų, kur nepagrįstai kartojasi tokios situacijos, kad būtų kažkaip tai įstatymai, koreguoti <...>“

- Prokuroras

IŠVADOS

Tyrimo rezultatai rodo, jog praktikoje suėmimas dažniausiai skiriamas manant, jog įtariamasis bėgs ar slėpsis, taip pat, kai manoma, kad įtariamasis gali daryti naujas nusikalstamas veikas. Tuo tarpu atvejai, kai manoma, kad įtariamasis trukdys baudžiamajam procesui – nedažni, neretai šis pagrindas į prašymą skirti suėmimą įrašomas tik formaliai. Tokia praktika, kai asmens laisvės suvaržymo siekiama vien formaliais pagrindais, neatsižvelgiant į realų poreikį, vertintina neigiamai.

Vertinant galimybę, jog asmuo bėgs ar slėpsis, atsižvelgiama į jo socialinius ryšius ir socialinį statusą, taip pat vertinamas esamos informacijos apie asmenį pakankumas (registruotos gyvenamosios vietos, registruotos santuokos buvimas), bei nusikaltimo, kuriuo asmuo įtariamasis, sunkumas. Šių aplinkybių vertinime pastebima tam tikrų ydingų, stereotipais ir prezumpcijos paremtų praktikų: dažnai tiesiog „nerizikuojama“ ir siekiama žemesnio socialinio statuso asmenų, tokių kaip bedarbių, suėmimo, nesigilinant į individualias bylos aplinkybes.

Vertindami ar įtariamasis gali daryti naujas nusikalstamas veikas, praktikai paprastai atsižvelgia į tai, ar asmuo yra anksčiau daręs tokio pat pobūdžio nusikalstamas veikas, taip pat į tai, ar nusikalstamos veikos yra jo pragyvenimo šaltinis. Tyrimo dalyvių pasisakymai taip pat atskleidė neigiamai vertintinų praktikų: priklausomybės ligos yra savaime laikomi pakankamu pagrindu preziumuoti, jog asmuo darys naujus nusikaltimus.

Tyrimo metu buvo pateikta ir gerosios praktikos pavyzdžių. Kai kurie specialistai tyrimo metu pateikė atvejus iš savo praktikos, parodančius, kad apsvarsčius bylos aplinkybes, galima tirti ir pavojingus nusikaltimus bei užtikrinti, jog asmuo dalyvautų baudžiamajame procese, netaikant suėmimo, nors, formaliai vertinant, suėmimą ir būtų galima skirti.

Tyrimas patvirtino egzistuojant esminių sisteminių problemų, susijusių su laisvę varžančių priemonių skyrimu. Bene rimčiausia iš jų – sąmoningas piktnaudžiavimas suėmimu. Didelė dalis tyrime dalyvavusių specialistų patvirtino, kad suėmimo kartais prašoma ir šis skiriamas

suvokiant, kad realiai tai nėra būtina. Tačiau nepaisant to, griežčiausia kardomoji priemonė pasitelkiama BPK nenumatytiems tikslams pasiekti.

Apklaustieji nurodė įvairias to priežastis. Kai kuriais atvejais suėmimas pasitelkiamas kaip ikiteisminį tyrimą palengvinanti priemonė: suimtąjį asmenį „patogu“ turėti iš anksto žinomoje vietoje, kur be papildomų laiko sąnaudų su juo galima atlikti procesinius veiksmus; nereikia skirti laiko ir žmogiškųjų išteklių užtikrinant, jog asmuo laikosi jam skirtos švelnesnės kardamosios priemonės.

Taip pat taupant laiką linkstama naudoti šabloninius, o ne individualizuotus prašymus dėl suėmimo skyrimo. Tokia praktika laikytina savaimine problema, kadangi veda prie prašymų ir sprendimų skirti „štam pavimo“, kai suėmimas skiriamas realiai neatsižvelgus į individualias asmens ir bylos aplinkybes, vadovaujantis standartizuotais, formaliais argumentais.

Dar viena piktnaudžiavimo suėmimo priežastis – jo naudojimas kaip spaudimo priemonės. Tyrimo duomenys patvirtina, jog teisėsaugos institucijos kai kuriais atvejais taiko suėmimą siekdamos iš asmens išgauti parodymus ar prisipažinimą taip greičiau užbaigiant tyrimą. Kartais tokiais būdais išgautų duomenų pateikimas įvardijamas kaip „bendradarbiavimas“. Tokia praktika neatitinka BPK numatytos suėmimo paskirties ir vertintina itin neigiamai.

Apklaustieji nurodė, jog dažną suėmimo taikymą iš dalies lemia ir ydingos „vidinės“ praktikos. Suėmimo skyrimo grandinėje ikiteisminio tyrimo pareigūnas-prokuroras-ikiteisminio tyrimo teisėjas, prieš prašant kreiptis dėl ar kreipiantis dėl suėmimo, kiekviena grandis turėtų įvertinti, ar ši priemonė iš tiesų reikalinga. Tačiau tyrimo duomenys atskleidžia, jog kai kuriais atvejais ikiteisminio tyrimo institucijos piktnaudžiauja, pateikdamos netikslius ar netgi klaidingus duomenis. Tuo tarpu prokurorai ne visais atvejais yra linkę kritiškai vertinti ikiteisminio tyrimo pareigūnų pateikiamus duomenis, nenorėdami demonstruoti nepasitikėjimo tyrimą vykdančiais pareigūnais.

Kai kuriais atvejais nepagrįstas suėmimas yra tam tikros „grandinės reakcijos“ padarinys: ikiteisminio tyrimo pareigūnams pateikus netikslius duomenis šie, nėra kritiškai įvertinti ir pasiekia ikiteisminio tyrimo tiesėją. Tuo tarpu teisėjai galimybių taikyti alternatyvias

priemonės nesvarsto, kadangi mano, jog prieš pateikiant prašymą dėl suėmimo tai turėtų padaryti ikiteisminio tyrimo institucijos. Taigi susiklosto situacijas, kai suėmimas paskiriamas grindžiant jį nepatikimais duomenimis ir realiai net nesvarščius švelnesnių alternatyvų.

Itin didelę įtaką specialistų sprendimams kreipiantis dėl suėmimo ir jį skiriant daro visuomenės ir žiniasklaidos reakcija. Spauda situacijas, kai atsisakoma skirti suėmimą, yra linkusi skandalizuoti, o specialistus susijusius su atitinkama vertinti neigiamai. Todėl, vengdami galimos reakcijos praktikai kai kuriais atvejais tiesiog renkasi „saugų“ variantą ir skiria suėmimą, kadangi nepagrįsto suėmimo skyrimo atvejais visuomenės dėmesio susilaukia retai.

Kaip lemiančios per dažną suėmimo skyrimą buvo nurodytos ir kitos priežastys: praktikai mano, kad švelnesnės nei suėmimas priemonės sunkesnių nusikaltimų atvejais Lietuvoje tiesiog nėra tinkamos dėl atitinkamos ikiteisminio tyrimo ir jo dalyvių kultūros stokos. Taip pat nurodoma, kad sunkumų kelia ir tai, jog švelnesnės kardomosios priemonės, kitaip nei suėmimas, nėra taip tiksliai ir plačiai reglamentuotos BPK. Todėl praktikams ne visada aišku, kada jos turėtų būti skiriamos. Taip pat nurodoma, jog kai kuriems specialistams tiesiog trūksta kvalifikacijos tyrimui atlikti, nesuvaržant įtariamojo laisvės.

Kai kuriais atvejais suėmimo skyrimą nulemia ir per didelis teisėsaugos institucijų specialistų darbo krūvis, kaip dėl didelio kiekio vienu metu tiriamų bylų pareigūnai negali skirti laiko išsilytinti į kiekvienos iš jų individualias aplinkybes bei svarstyti alternatyvų suėmimui tinkamumą.

Tyrimas rodo, jog specialistai suvokia neigiamas suėmimo skyrimo pasekmes asmeniui, kai kurie yra susidūrę netgi su galimais savižudybės atvejais. Visgi sprendžiant dėl suėmimo poreikio prioritetą teikiamas efektyviam ikiteisminiam tyrimui, o ne įtariamojo teisių apsaugai.

Atsižvelgiant į tyrimo atskleistas praktikoje kylančias problemas, siūlytina rengti specialius praktikų mokymus ir kelti jų kvalifikaciją, papildomai supažindinant su suėmimo ir kitų kardomųjų priemonių paskirtimi ir taikymo tinkamais pagrindais, bei žmogaus teisių apsaugos baudžiamajame procese svarba. Taip pat svarbu sudaryti galimybes ikiteisminio tyrimo institucijų specialistams dalintis savo patirtimi, geros praktikos pavyzdžiais bei užtikrinti

tinkamą institucijų komunikavimą bei kritišką, atsakingą perduodamų duomenų vertinimą. Poreikį kelti kvalifikaciją bei aptarti daromas klaidas pabrėžė ir patys tyrimo dalyviai.

Siekiant vengti nepagrįsto suėmimo taikymo taip pat siūlytina ieškoti būdų efektyviau organizuoti darbą ikiteisminio tyrimo įstaigose, sumažinant pareigūnų darbo krūvį. Tokiu būdu specialistams būtų sudaromos galimybės labiau įsigilinti į individualias tiriamų bylų aplinkybes ir parinkti adekvačias kardomasias priemones.

Į suėmimo problematikos klausimų sprendimą derėtų įtraukti ir žiniasklaidą, supažindinant jos atstovus su šios kardamosios priemonės paskirtimi bei pasekmėmis. Siūlytina surengti žiniasklaidos atstovų mokymus supažindinant juos su praktiniais ikiteisminio tyrimo aspektais bei spaudos ir visuomenės reakcijos pasekmėmis baudžiamojo proceso dalyviams.

ŽMOGAUS TEISIŲ
STEBĖJIMO INSTITUTAS
HUMAN RIGHTS
MONITORING INSTITUTE

Didžioji g. 5
LT-01128 Vilnius

Tel. 8 5 2314 676
Faks. 8 5 2314 679

www.hrmi.lt
hrmi@hrmi.lt

